

K'amab'al b'eey kixiin tijoxelaa' ja nq'etb'ex ruuwach
ja yojb'iil nuuya ja *coronavirus COVID-19*

Tz'utujil
Tercero y cuarto primaria
Comunicación y Lenguaje

Claudia Patricia Ruíz Casasola de Estrada
Ministra de Educación

Héctor Antonio Cermeño Guerra
Viceministro Técnico de Educación

Erick Fernando Mazariegos Salas
Viceministro Administrativo de Educación

Oscar René Saquil Bol
Viceministro de Educación Bilingüe e Intercultural

Nidia Yolanda Orellana Moscoso de Vega
Viceministra de Educación Extraescolar y Alternativa

Equipo de edición

Salvador Quiacain Rocché
Contextualización

Alvaro Israel Castro Ajcot
Diagramación

Ilustraciones
**Banco de imágenes de Digebi
y - www.freepik.es**

©Ministerio de Educación de Guatemala (MINEDUC)

6ª calle 1-87 zona 10
Teléfono: (502) 2411-9595
<http://www.mineduc.gob.gt>
www.mineduc.gob.gt

Guatemala, 2020

Este documento se puede reproducir total o parcialmente, siempre y cuando se cite al Ministerio de Educación (Mineduc) como fuente de origen y que no sea para usos comerciales.

Ja toq ma jan ti sik'ixi ja wuuj

1. Tanik'ooj ja taq achib'al
 - a) Naq naatz'at?
 - b) Naq awojtaq chi re ja taq naquun naatz'at?
2. Tatz'ib'aj jun nimatzij rixiin ja taq achib'al naq naach'ob' chi rijj ja sik'ineem xab'an qaaj.

Ja samajib'al jaay rixin nuutee'

Ajtz'ijb' Mario Enrique Caxaj "Kemon Tzijj"

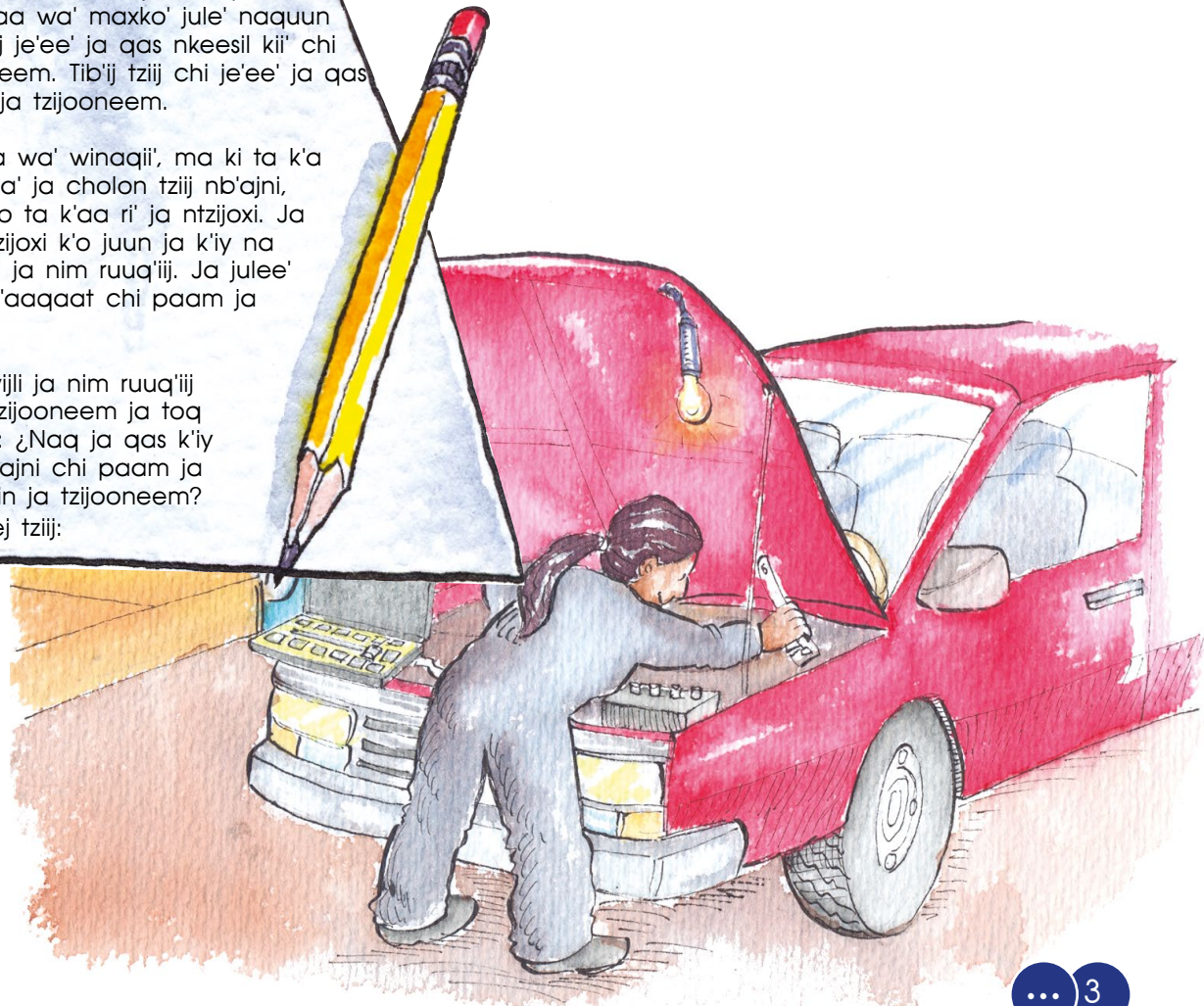
Konojeel ja winaqii' nqaajo' qatoo'iik kumaal ja julee' winaqii' chik; rumaal k'aa ri' rajawaxiik nqaab'an jun jun taq saamaaj chi jun junal.

Ja maxko' runa'taxiik k'in nim ruuq'ijj

Ja pa taq cholon tzijj, nawalin tzijj k'in cholon k'asleemaal nenaatax k'iy winaqii' k'in chikopaa'. Chi ke k'aa wa' maxko' jule' naquun nekeeb'an k'in q'anij je'ee' ja qas nkeesil kii' chi paam ja chololooneem. Tib'ij tzijj chi je'ee' ja qas netzijoxi chi paam ja tzijjooneem.

Ja ki ta ek'ooli jaa wa' winaqii', ma ki ta k'a k'ooli ari' chaqajaa' ja cholon tzijj nb'ajni, rumaal chi ma k'o ta k'aa ri' ja ntzijoxi. Ja chi kikojol ja netzijoxi k'o juun ja k'iy na runa'taxiik: jaa ri' ja nim ruuq'ijj. Ja julee' chik ee taq rutz'aaqaat chi paam ja tzijjooneem.

Natkowiini nawijli ja nim ruuq'ijj chi paam ja tzijjooneem ja toq nawak'aaxaaj: ¿Naq ja qas k'iy runa'taxiik nb'ajni chi paam ja mokaj tzijj rixiin ja tzijjooneem? Nqak'amab'ej tzijj;

Ja nuutee' k'o jun rusamajib'al jaay pa tinaamit rub'ina'aan Kubulko. Nuchojmarisaj taq ch'ijch' taq ko'koj k'in nimaq ja yujtajnaq chik. Ruk'iin numama' xrojtaqij wi' ja ruchojmarisaxiik ja taq ch'ijch'.

Ja waanaa' k'in inin maxko' ramaaj nojk'eje' pa samajib'al jaay. Ja waana' ixtan Lita, nraajo' nooki chojmarisanel ch'ijch' jani' nuutee' rumaal chi qas utz nerutz'at ja ch'ijch'.

¿La najiini nqa'j pan aawi' ja tzijoneem?

Ee k'o jun jun winaqii' rixiin ja tinaamit Kubulko qas itzeel netzjoooni chi riij ja rusamaaj ja nuutee'. Ja nkeech'ob' je'ee' chi ma kixin ixoqii' ta jaa ri' samaaj. Xar waa ri' jar ojoj qas ojki'iil ruk'iin ja nuub'an ja nuutee' rumaal chi ja taq nel eel ja taq ch'ijch' qas taq utz chik k'in qas ki' kek'u'x ja taq rajaawaal.

Xuub'an k'a jun q'iij, ja numookaaj xb'e Rabinal pa jun jutach'ijch'. Pa ruwi' juyu' xyujtaj wi'. Konojeel jar ee k'o chi paam qas **itzeel xkeena'**.

Ja ma itzeel ta xuuna' jaa' ja nuutee'. Xniik'ooj ja ruuk'u'x ja loq'olaj ch'ijch' k'in xchojmarisaaj. Qas ki' keek'u'x konojeel. Qas kipaapa' keeq'a' chi riij. Jar ojka'i' ruk'iin ja waana' ixtan Lita qas ki'il xojk'eje' qaaj rumaal ja xuub'an ja qaatee'.

Ruk'isib'aal

B'isooneem, Itzeel runaa'ik:
Jaa ri' ja toq naq'iisaj aawii' rumaal ja nb'anataji.

1

¿Naq ntzijooni chi paam ja jun sik'iineem ri'?

2

¿Naq chi winaq aal qas ntzijoxi chi paam ja sik'iineem ri'?

Jo toq nsikataji ja wuu

Rumaal ja xa sik'ij qaaj tak'ulub'a' ja taq k'axasneem ri:

Naq xb'anataji?
Naq xqajb'eeni?
Naq chi re ja toq xqajb'eej?

Naq k'a ja xb'anataji?
B'ar xb'anataji wi'?

Naq ta k'a xaab'an atat ari ja wixta atat jar at naab'ay winaqiil rixij ja b'anatajik?

Naq ta k'a chi na'oojil xaaya' ta atat ja wi xta atajuun chi paan ja b'anataji?

Ja toq majan tisik'ixi ja wuuj

1. Ta k'ulub'al ja taq ak'axaneem ri?
 - a. Naq k'a ja setul?
 - b. Naq nok wi ja setul?
 - c. Naq chi setul iil awojtaq?
2. Tasik'ij ruub'ii' ja tzij k'in ta tzijooj naq naawil ja pa setul?

Setul kixiin ja winaqii' jar eyawa'ii' rumaal ja coronavirus (COVID-19)

Ja toq nsik'ataji ja wuuj

1. Tak'utu' b'a k'o wi ja ruk'u'x uleew Ab'iyayala, chaqajaa' ja jar iximuleew. Tajuxu' chi re un X.
2. ¿Naq nuq'alasaaj ja taq kaq chi paan ja setul.?
3. Naq nuq'alasaaj ja taq jolojoxnaq runimaqiil chuq' pa setul?
4. Naq chi amaq'iil chi re jar Abyayala ja k'o wi k'iy chuq' chuwach?
5. Naq chi re ma k'o ta chuq' kaq chi paam ja iximuleew.
6. Ja kani quuk'ut ja setul, naq q'ij xq'alasaxi. Naq chi amaq'iil ja ma ee k'o ta yawa'ii' chi paan rumaal ja coronavirus?
7. Tatz'ijb'aj jun b'anatajik, ja xa ka'i' paaj tzij jar ox ox nimatzij nrak'aaj, jani nrub'anoon jar atinaamit chi ruq'iliik ja coronavirus.

Ja toq majan tisik'ixi ja wuuj

1. Ta k'ulub'al ja taq ak'axaneem ri?
 - a. La k'o jun ejtz'aneem rixin pakematziyb' awojta?
 - b. Ja wi keeri', jaru' muul nawejtz'eb'ej chi paan ja wajxaqii' q'iij?
 - c. Naq nojtaqab'ex jun winaq ja xa nyojtaji b'enaq ruuk'u'x chi rij jar ejtz'aneem ri'.
2. Tasik'iij rub'ii' ja tzijoneem k'in ta tz'ata' jar achib'al.
 - a. ¿Naq k'a ntziijooj ja jun paaj tzij ri'?

Jar k'ulula'an tzij

¿Ja taq ejtz'aneem pa kematz'ijb', xa natruuyoq ja toq nb'e aak'u'x chi rij?

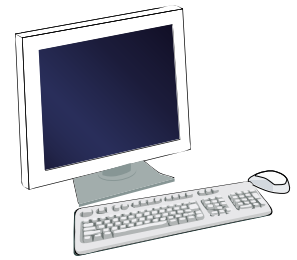
Ja jun winaq rajawaxiik nuucha' jun ja nk'otsab'ej ruuk'u'x ja nkiitoot rumaal. Ee k'ooli nkeecha ejtz'eben k'olaaj, nksik'ij jun wuuj, neeb'e pa tz'otoj q'ojoom owi pa xojooj. Utz chawajaa' ja ma k'o ta ja nkeeb'an owi nexulaani.

Ja kani chi re ejtz'aneem pa kematz'ijb', xa nq'ab'ij opoon chi xa kixin saq'orii', ja chi kewaach julee' jun k'ot tzab'ex kuxlaal, ja k'a chi ke julee' chik jun payineem.

Ja chi ke ak'alaa' k'in k'ojolaa' q'apojaa', qas rajawaxiik jun kisamaaj ja tatixelaa' chi nekeetz'at naq chi tz'aneemaal ja utz nkeeb'an, nij nk'atzin wi jun rucholajill naq ja utz k'in naq ja ma utz ta nkejtz'ab'eej jar ak'alaa' k'in k'ojolaa' q'apajaa' k'in naq chi ramaajill ja ne'ejtz'aani, kani jun k'amab'al tzij ri': utz ne'ejtz'ani jar ak'alaa' ja toq tzurunaq chi kisaamaaj rixiin pan ajtijaal.

Utz nb'ixi chi jar ejtz'aneem pa kematz'ijb' ma k'o ta ruk'ayewaal nuuya' chi ke jar ak'alaa', xar waari ja winaq ma tiyoyoq ta chi rejtzab'exiik. Ja ruk'ayewaal nwinaqiri ja toq jun ak'aal ja toq xa ja chuk nuub'an. Ja jun k'ojool, jun q'apooj owi jun ak'aal k'o rajtijaal, k'o kisamaaj nya' to rumaal kajtij, k'o jun rajawaxiik chi nkeeb'an ja kisaamaaj ja neeruto' na pa kik'asalemaal, utz k'a ma keeruyoq.

Ma ruuyon ta ja kik'asalemaal jar ak'alaa' rixiin pan ajtijaal nuuyoq, chaqajaa' neruyoq chi re ja kib'anikiil pa kitinaamit kuk'iin ja winaq. Ja jun ak'aal ja wi k'iy ramaaj nejtzaan pa kuematziyb', maxla ma tirajo chik nsamaj opoon kuk'in taq rachib'iil owi kuk'in taq ajxoralli', xa ja chik jar ejtz'aneem pa kematz'ijb' k'o pa keewi' kina'ooj.

Ja toq nsik'ataji ja wuuj

1. Naq chi na'ojil ja ntziixoxi?
2. Naq chi utzilaj na'ojil ntziijooj jar ajtz'ijb' chi re ja ejtz'aneem pa kematz'ijb'?
3. Naq Itzel na'ooj ntziijooj jar ajtz'ijb' chi re jar ejtz'aneem pa kematz'ijb'?
4. Naq nrajob'ej nuuya' rub'ixiij jar ajtz'ijb'?
5. Qanojelaal nqaajo' nqak'otisaj qaak'u'x; xar wari ja toq noqyoloj chi rii, xa nlaq'aj ramaaj chi ke pa qak'asalemaal, ¿La utz owi ma utz ta? Na k'a chi re?
6. Tab'ana' jun tz'ijb'aneem, ja xa ka'i' taq mokatz'ij nraak'aaj, xar waari xa oxi' taq nimatz'ij nrajob'eej chi rujun junaal, ja rajawaxiik runataxiik, naq chi pixb'aneem aal naaya' chi re jun awachib'iil (owi chi awe atat), chi re jar ejtz'aneem pa kematz'ijb' owi chi re jun ejtz'aneem chik ja ma k'iy ramaaj ta nrajob'eej.

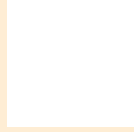
**K'amab'al b'eey kixiin tijoxelaa' ja nq'etb'ex ruuwach
ja yojb'iil nuuya ja *coronavirus COVID-19***

Tz'utujil
Tercero y cuarto Primaria
Matemáticas

Ja toq majan tisik'ixija wuuj

Atz'a' ja taq achib'a ri'

Maq keeb'ii' ja ta achib'al ri'?

¿Naq chi pa rajiil naatz'at wi chi re jar awoochooch?

Tatz'ib'aaj naq ana'ooj chi rij jar ejtanik.

Sik'ineem

Ja pa ruucholik kik'asalemaal winaqii', nqalisaj chinij k'o wi chi rajawaxiik jar ajilaneem, ejtaneem k'in rajawaxiik rucholiik ja naqun ja k'o pa kajuleew. Tatz'ata' jar achib'al ri' k'in taya'aa' rucholaaj ja pabtali k'in ejtatal rij ruuwach nb'iij jar aa kalux.

.	
..	
...	
....	
—	
—.	
—.	
—.	

Jar ajilaneem nij ruto'oon wi ja winaq chi ruchomixik jun ruk'ayewaal pa na'ojineem, jiklaj na'ooj, nuuchol ajilaneem, ejtachib'al k'in ejtaal.

Ja chi aawe atat naq k'a jar ajilab'al? _____

Naq k'a ja jun achib'al ejtanik? _____

Ejtanik

Jar ejtanik jun ruuq'a' ja ajilaneem, ja nuuchol naq rub'anikiil rak'an rii' ruk'iin rajilaxiik ja jun k'olib'al k'in jani ruwach, ruq'oraa jar achib'al ejtanik.

Naq chi taq ejtanikiil naawiil chi paan ja taq achib'al ri'?

Jar ejtanik jun ruuq'a' jar ajilaneem ja nuuchol rutz'aaqat k'in rupajjik jun k'olib'al owi jun paqali, ja qas nsamajij jaari ja taq ruk'ayeewaal rixiin ejtan raqan, ruwach k'in ruq'oraaal jun kaw xamal owi ejtanik, ojtaqineem ja qas nk'atziini pa kik'asalemaal k'in pakisamaaj ja winaqii'. Ja pa Iximuleew ee k'o kaji' nimaq taq tinaamit ja k'ootaq kib'anikiil chi kijunjunaal chi rusamajixiik jar ajilaneem.

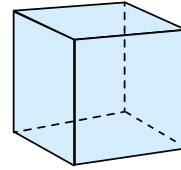
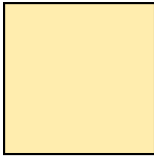
Najb'ey tinaamit	Ruuk'ab' tinaamit	Rox tinaamit	Ruukaj tinaamit

K'iy ruuwach jar ejtanik, jar elenaq na rusamajuxiik: Paqali k'in k'olib'al; jaawa ri k'ooli nkooj wi, xarwaari k'o wi taq rub'aniik chi rujun junaal.

Tatz'ata' ja taq naquun ja nuuya' na'ooj chi re jar ejtanik.

Rachib'al ruuxaaq wuuj

Achib'al jar oxi' rukayib'al.

Jo' te qojtaqiiij ja maya' ejtanik

Jar ejtanik k'iy naatzat wi chi paan ja qab'anikiil k'in nqaatz'a pa juyu' taq'aaj. Ja chi qanaqaaj k'iy ruuwach jar ejtanik nqaatz'at pa taq tz'ajin, pa nimaq taq jaay, pa pa't, pa tijko'm, k'ooli kuk'aan chikopii' k'in pajuyu' taq'aaj, pa kaaj k'in pa suutz'.

Ja chi paan jar achib'al tatz'ata chi utz k'in tatz'ijb'aaj kaji' achib'al ejtalik chi ruwach.

--	--	--	--

Chi paan ja jun b'anikiil ri' takojo' jar asak'ajil chi rusamajxiik jar ejtalik chi rojtaqixiik ruuk'in ja nuutz'at; nwasaj runa'ooj chi rijj, nuub'an rachib'al k'in ntzijooj naq rub'aniik; naq nuub'an ja toq nb'iin pa k'olib'al.

Ja Maya' Ejtalik

Tatz'ijb'aaj naq awajtaq chi re ja maya' ejtalik. Tatz'ijb'aaj ¿Naq chi rutz'aqaatil ja maya' b'anikiil ntz'at wi jar ejtalik? ¿Naq nawajo' nawajtaqiiij chi re jar ejtalik?

Ja rutz'aqaat ja juyu' taq'aaj rak'aan rii' ruuk'iin ja kajuleew, jar ejtalik xa ti jutz'iit.

Tatz'ata jar achib'al utz k'a natkowini nach'ob' rijj ruwach:

Tab'ana' rachib'al jun winaq ja k'o ka'i' owi oxi' achib'al rixiin ja ejtanik rak'aaj.

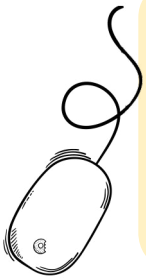
Ja patziyaq rajawaxiik nkeemi jar achib'al ejtalik nuuk'an eel ja rub'aqiil riij kumatz. Rujalee' ya', jaawa ri nuq'alisar ja toq xwinaqir to ja kaaj k'in ruwach'uleew pa rukaaj paraaj.

Achib'al rixin etanik pa tz'ajineem rixiin maya' tinaamit

Ja pa maya' b'anikiil, ja pab'anoj rikiil, ja ajilaneem k'in ja ejtanik k'ooli ja parutz'aaqat b'anikiil, rumaal k'aari ja winaqii' nkeekoj chi watwachineem.

Ja maya' ejtanik k'o rub'aniik chi paan ja juyu' taq'aaj qas k'iy taq rub'aniik, ja chi ruwach ja winaq ma k'o ta ruk'ayewaal ruk'aan, qas utz rutz'ejiik k'in ja k'atoq nb'aani k'o wi ti rub'aniik k'in nij nkooy wi jar ajilaneem chi paan.

K'a chi paan k'a ja maya' b'anikiil petenaq naq rub'aaniil naquun k'in naq ja na'ojiil k'in xajaniil, ja ntz'atataj chi paan ja tz'iyaaq, kani chi re ja po't naq'alasaaj k'asalemaal k'in maya' taq na'ooj.

Ja to ntzuri ja sik'inwuuj

Rajawaxiik nakonoj chi julee' ja taq na'ojiil rixiin ejtanik k'in ta tz'ijb'aal.

Naq q'ijij xilataj to ja taq na'ooj rixiin ja maya' ejtanik.

Naq k'a chi re ja po't nuuya' ruq'alaxiik ja k'asalemaal k'in nuuya' maya' na'ooj.

Tab'ana' rachib'al k'in taq'omaaj oxi' achib'al rixiin ja maya' ejtalik ja k'o pa taq po't, k'in chi pan chik julee' tziyaq', chaqajaa' ja nuuk'ut ja maya b'anikiil.

Ja chi paan ja junpo't ri', tak'utu' jar rachib'al ejtanik ja naawil.

